

L. Gillard, *La banque d'Amsterdam et le florin européen au temps de la République néerlandaise (1610-1820)* (Recherches d'histoire et des sciences sociales CIII; Parijs: Éditions de l'école des hautes études en sciences sociales, 2004, 420 blz., € 39,-, ISBN 2 7132 2014 9).

Na alle commotie over de euro en de lage instapkoers van de gulden is het een verademing om weer eens een boek te zien over een andere periode, toen 'wij' blijkbaar heel wat meer in de internationale financiële wereld te betekenen hadden. Dat is al te zien aan de titel, met de term 'florin européen', die Lucien Gillard, *directeur de recherche* van het Centre National de la recherche scientifique in Parijs, aan dit boek meegaf. Die 'euro-gulden' was door zijn enorme stabiliteit een baken, oftewel de belangrijkste *vecteur* (11), van de kapitalistische ontwikkeling in Europa. De euro-gulden, ook wel 'bank-gulden' genoemd, werd gedragen door de Amsterdamse wisselbank. Deze bank was beslist geen gefossiliseerd instituut, zoals wel eens is beweerd. Toegegeven, zij gaf geen bankbiljetten uit, maar volgens Gillard was zij wel degelijk innovatief met de uitvinding van het *agio*-systeem en de introductie van de *recepissen* (waarover hieronder meer). Dankzij deze instrumenten konden de golven van de conjunctuur de stabiliteit van de gulden niet aantasten.

De auteur begint met het schetsen van het sociaal-politieke klimaat, het belang dat er aan juridische instituties werd gehecht, het algemene economische kader en de economische politiek van de Republiek. Hoofdstuk 2, vervolgens, behandelt de geschiedenis van de bank 'par ceux qui l'ont connue', zoals de titel van het hoofdstuk al aangeeft. We lezen de 'getuigenissen' van grootheden als Adam Smith, James Steuart, Jean-Baptiste Say, Karl Marx, naast die van een hele reeks anderen, met voor mij althans heel wat minder bekende namen — Ricard, Bruzen, Lemoine, Accarias, in ieder geval vrijwel allemaal Engelsen en Fransen. Hoe en in hoeverre die heren echt de bank hebben gekend of er alleen maar over hebben horen praten is niet duidelijk, maar wel komt naar voren dat de Amsterdamse bank de omloopsnelheid van het geld had bevorderd en dat er een enorm vertrouwen in de euro-gulden was, dat helaas verloren ging aan het eind van de achttiende eeuw.

In het daarop volgende hoofdstuk komt de eerste belangrijkste innovatie aan bod: het *agio*, weer grotendeels verteld door 'zij die de bank hebben gekend.' In feite was er een duale economie, eentje gedomineerd door de bank-gulden, een rekeneenheid op papier dus, die volledig beheerst werd door de Amsterdamse bank, en de gulden-courant, de gulden in het werkelijke leven, die veel meer onderhevig was aan de schommelingen van de conjunctuur. Het *agio* was dan het verschil, een percentage, dat de bank berekende als men 'echte' guldens wilde omzetten in de bank-gulden. De directeuren van de bank lieten dat *agio* schommelen (meestal tussen de 4 en 5 procent) zodat de waarde van de bank-gulden stabiel bleef. Met dit instrument had de bank een unieke rol in de grotere transacties van het vroeg-moderne Europa: de berekening van de prijzen was er behoorlijk waardeverast door.

Hoofdstuk 4 en 5 handelen respectievelijk over de waarde van de euro-gulden in het 'binnenland' en op de 'Europese markt', waarbij de auteur de financiële markten van Parijs en Londen gemakshalve gelijk stelt aan 'Europa'. Naast de auteurs die hem al eerder van dienst waren voert Gillard hier een hele reeks grafieken over koersen van edelmetaal en de belangrijkste munten op, gebaseerd op gegevens uit prijscouranten en de bronnenpublicaties van Van Dillen en Posthumus. Helaas heeft hij zijn bronnen een beetje achter elkaar opgenoemd op de pagina's 389-391, en niet bij elke tabel apart, zodat het moeilijk valt de interpretaties op hun merites te

beoordelen. Een cruciaal hoofdstuk is tenslotte het laatste, over *les mécanismes de régulation*, waarbij de activiteiten van de bank op het gebied van aan- en verkoop van edelmetalen, leningen, bankwinsten, en de *recepissen* aan de orde komen. Met name dat laatste was weer een belangrijke innovatie. Handelaren die een rekening bij de bank hadden, en baar geld nodig hadden, hoefden niet altijd het bedrag zelf op te nemen, maar konden de *recepis* (het ontvangstbewijs dat zij baar geld gestort hadden) zonder enige poespas verhandelen. De *recepis* was slechts een half jaar geldig, maar kon tegen betaling van een bescheiden interest verlengd worden. Daarmee loste de bank in één klap twee problemen van de internationale koopliedengemeenschap op: het tekort aan gemunt geld en de enorme behoefte aan kortlopend krediet. Als gevolg daarvan kon de omloopsnelheid van het geld enorm toenemen. Eigenlijk creëerde de bank hiermee geld.

In de conclusie benadrukt Gillard nog eens dat de euro-gulden ondersteund werd door een uitgekiende politiek van de Amsterdamse bankdirecteuren. Zij maakten de accumulatie van kapitaal mogelijk waardoor 'Europa' zich kon ontwikkelen in de richting van de industriële revolutie. Een bijkomend effect was echter dat de euro-gulden enorm overgewaardeerd was, wat een nadelig effect had op de ontwikkeling van de Nederlandse economie. (383) In het licht van dergelijke conclusies is het jammer dat Gillard zijn bevindingen niet koppelt aan wat reeds bekend is bij de historici van de eenentwintigste eeuw, maar blijft hangen bij auteurs van voor 1900. Meteen al in de inleiding kondigt hij aan (8) dat hij geen bijdrage wil leveren aan het debat over de vroeg-moderne economische groei en de rol van de bank daarin. Zijn conclusies gaan echter wel degelijk in die richting. Hij verwijst echter nauwelijks naar historici die de laatste tien, twintig jaar hebben gepubliceerd over het Nederlandse geld, munt- en bankwezen. Dehing, Korthals Altes, Jonker, Van Zanden, Klein, Nijenhuis, Spufford, Appleby, en zelfs een Enno van Gelder ontbreken in zijn literatuurlijst. Zijn tabel met onder andere schattingen van het nationale inkomen en andere financiële grootheden is daarom ook hopeloos verouderd. (31)

De econoom Gillard gaat er ten onrechte van uit dat auteurs die in de tijd dichter bij de bank stonden, als Culpeper, Du Tot, Daforne, Montesquieu, Hume, Law, Mondoteguy, Pancoucke, Malynes en een Burrish (anagram of toch een echte auteur?) een betere interpretatie van de feiten kunnen geven dan hedendaagse historici. Wellicht had hij met dit materiaal een studie kunnen schrijven over hoe men in de vroeg-moderne tijd de Amsterdamse bank zag, een analyse van het discours destijds, maar dat doet hij niet: hij gebruikt de vroege economen om de 'feitelijke historische' situatie weer te geven. Of zij elkaar hebben zitten napraten wordt niet geanalyseerd, dat Adam Smith dan bijvoorbeeld eens van mening verschilt van James Steuart wordt bijvoorbeeld ook niet uitgewerkt. (227) Dat 'zij die de bank hebben gekend' toch zeker niet altijd gelijk kunnen hebben is te zien in de vele slordigheden en foutjes. Om maar een paar te noemen: Frederik Hendrik was geen stadhouder in 1619 (13), Amsterdam was niet militair bezet door de Orangisten in 1629 (13), de Eerste Engelse zeeoorlog begon niet in 1651 (13), en er was geen 'Phoonsen-factie' in Amsterdam. (81) Wel bijzonder curieus is dat volgens Gillard, tijdens het derde (*sic*) stadhouderloze tijdperk, in 1747, de belastingpacht werd ingevoerd (*sic*). Een belastingoproer maakte gelukkig snel een einde aan dit kortstondige experiment. (35)

Wat is dan de balans over dit boek? De grote lijnen van het verhaal zijn juist, maar niet vernieuwend — eigenlijk wist Van Dillen dat allemaal al. De grafieken zijn niet op hun waarde te schatten en voegen weinig toe. Gillards operationalisering van 'Europa' met de financiële markten van Londen en Parijs is wel heel magertjes. En soms laat hij zich wel erg makkelijk meeslepen door zijn eigen retoriek. Toen ik las dat de directeuren van de Amsterdamse bank eigenlijk een

modèle hydraulique (383) op de euro-gulden toepasten, een financiële politiek die volgens hem (zonder enige verwijzing of uitweiding) wel gebaseerd zou *moeten* zijn op de wetenschappelijke aanpak van Simon Stevin, die immers ook in die tijd in Amsterdam rondliep, had ik het wel gezien. De Fransen hadden een betere opvolger van Morineau verdiend.

Marjolein 't Hart

B. E. J. S. Werz, *'Een bedroefd, en beclaaglijk ongeval'. De wrakken van de VOC-schepen Oosterland en Waddinxveen (1697) in de Tafelbaai* (Zutphen: Walburg pers, 2004, 206 blz., € 29,50, ISBN 90 5730 285 3).

In de afgelopen decennia zijn tal van publicaties verschenen over VOC-schepen die vergaan zijn en waarvan de wrakken zijn ontdekt en onderzocht. Van de 'Witte Leeuw' bij St. Helena, de 'Geldermalsen' in de Indische archipel, de 'Batavia', 'Zuytdorp' en 'Zeewijk' op de Australische westkust tot de 'Hollandia' en 'Amsterdam' op de Engelse zuidkust, het 'Vliegende Hert' voor Vlissingen tot het lopende onderzoek op Sri Lanka naar de 'Avondster'. Het boek van Bruno Werz past in die reeks en het zal ook niet het laatste zijn. Al deze wrakken hebben veel informatie opgeleverd over de schepen van de VOC, hun uitrusting, bewapening, cargo en bemanning, waardevolle informatie in aanvulling op de geschreven bronnen.

Een rode draad in al deze onderzoeken is de strijd tussen de schatgravers en de wetenschappers waarbij de eerste groep weer te onderscheiden is in pure plunders en gedreven particuliere ondernemers. In het geval van de 'Oosterland' en 'Waddinxveen' die in 1797 in een vliegende storm van hun ankers raakten en kapot sloegen op de kust van de Tafelbaai, heeft de eerste categorie door de in Zuid-Afrika geldende regelgeving geen kans gehad en betrof het van meet af aan een wetenschappelijk project.

De onderhavige publicatie is een onderzoeksverslag waarin de auteur een lans breekt voor multidisciplinair onderzoek en voor het bestaansrecht van de maritieme archeologie als tak van wetenschap. Ik kan mij daarbij niet geheel aan de indruk onttrekken dat de auteur vooral ook wil aantonen dat het opheffen van het lectoraat dat hij bekleedde aan de universiteit van Kaapstad, een verkeerde beslissing is geweest. Nu heeft het Southern Institute of Maritime Archeology die stimulerende rol overgenomen. Hoe het ook zij, het onderzoek resulteerde in ieder geval in een boek waarin rijkelijk aandacht wordt besteed aan de methodologie en classificatietechnieken van het maritieme archeologisch-historisch onderzoek. Persoonlijk vind ik dat een van de verdiensten van het boek. Geïnspireerd door Braudel en de bredere kaders heeft Werz een maritiem-archeologisch project (MAP) Tafelbaai ontwikkeld waarin hij fysisch-geografisch onderzoek van de Tafelbaai combineert met archiefonderzoek, natuurwetenschappelijk onderzoek en onderzoek van de materiële bronnen in hun originele context. Daarbij maakt hij gebruik van geavanceerde technieken uit andere disciplines zoals het geografisch informatie systeem (GIS) waarbij analyses worden gemaakt van de onderlinge ruimtelijke relaties tussen wrakvondsten.

Levert dit alles nu veel op? Ja en nee. Niet in de zin dat het nieuw licht werpt op het maritieme bedrijf van de VOC. Het bevestigt over het algemeen wat reeds bekend was. Anderzijds moet gezegd worden dat de gevolgde aanpak er zeker toe heeft geleid dat alle informatie uit de beschikbare materiële bronnen is gehaald waarmee een goede reconstructie is verkregen van het

modèle hydraulique (383) op de euro-gulden toepasten, een financiële politiek die volgens hem (zonder enige verwijzing of uitweiding) wel gebaseerd zou *moeten* zijn op de wetenschappelijke aanpak van Simon Stevin, die immers ook in die tijd in Amsterdam rondliep, had ik het wel gezien. De Fransen hadden een betere opvolger van Morineau verdiend.

Marjolein 't Hart

B. E. J. S. Werz, *'Een bedroefd, en beclaaglijk ongeval'. De wrakken van de VOC-schepen Oosterland en Waddinxveen (1697) in de Tafelbaai* (Zutphen: Walburg pers, 2004, 206 blz., € 29,50, ISBN 90 5730 285 3).

In de afgelopen decennia zijn tal van publicaties verschenen over VOC-schepen die vergaan zijn en waarvan de wrakken zijn ontdekt en onderzocht. Van de 'Witte Leeuw' bij St. Helena, de 'Geldermalsen' in de Indische archipel, de 'Batavia', 'Zuytdorp' en 'Zeewijk' op de Australische westkust tot de 'Hollandia' en 'Amsterdam' op de Engelse zuidkust, het 'Vliegende Hert' voor Vlissingen tot het lopende onderzoek op Sri Lanka naar de 'Avondster'. Het boek van Bruno Werz past in die reeks en het zal ook niet het laatste zijn. Al deze wrakken hebben veel informatie opgeleverd over de schepen van de VOC, hun uitrusting, bewapening, cargo en bemanning, waardevolle informatie in aanvulling op de geschreven bronnen.

Een rode draad in al deze onderzoeken is de strijd tussen de schatgravers en de wetenschappers waarbij de eerste groep weer te onderscheiden is in pure plunders en gedreven particuliere ondernemers. In het geval van de 'Oosterland' en 'Waddinxveen' die in 1797 in een vliegende storm van hun ankers raakten en kapot sloegen op de kust van de Tafelbaai, heeft de eerste categorie door de in Zuid-Afrika geldende regelgeving geen kans gehad en betrof het van meet af aan een wetenschappelijk project.

De onderhavige publicatie is een onderzoeksverslag waarin de auteur een lans breekt voor multidisciplinair onderzoek en voor het bestaansrecht van de maritieme archeologie als tak van wetenschap. Ik kan mij daarbij niet geheel aan de indruk onttrekken dat de auteur vooral ook wil aantonen dat het opheffen van het lectoraat dat hij bekleedde aan de universiteit van Kaapstad, een verkeerde beslissing is geweest. Nu heeft het Southern Institute of Maritime Archeology die stimulerende rol overgenomen. Hoe het ook zij, het onderzoek resulteerde in ieder geval in een boek waarin rijkelijk aandacht wordt besteed aan de methodologie en classificatietechnieken van het maritieme archeologisch-historisch onderzoek. Persoonlijk vind ik dat een van de verdiensten van het boek. Geïnspireerd door Braudel en de bredere kaders heeft Werz een maritiem-archeologisch project (MAP) Tafelbaai ontwikkeld waarin hij fysisch-geografisch onderzoek van de Tafelbaai combineert met archiefonderzoek, natuurwetenschappelijk onderzoek en onderzoek van de materiële bronnen in hun originele context. Daarbij maakt hij gebruik van geavanceerde technieken uit andere disciplines zoals het geografisch informatie systeem (GIS) waarbij analyses worden gemaakt van de onderlinge ruimtelijke relaties tussen wrakvondsten.

Levert dit alles nu veel op? Ja en nee. Niet in de zin dat het nieuw licht werpt op het maritieme bedrijf van de VOC. Het bevestigt over het algemeen wat reeds bekend was. Anderzijds moet gezegd worden dat de gevolgde aanpak er zeker toe heeft geleid dat alle informatie uit de beschikbare materiële bronnen is gehaald waarmee een goede reconstructie is verkregen van het